راستی هندۆکی یەکان

نوسینی : د . احسان حقي
وەرگێڕانی : مجید ندیم

نیمچە دورگەی هندستانو پاکستان وڵاتێکی گەلێ فراوانە دەوروبەرەکەشی بەرزیو نزمی‌یە . . هەمە جۆرێ کەژو باو دانیشتوانی تیایە بەجۆرێکی ئەوتۆ کە وامان لێ ئەکات ناوی کیشوەری لێ بنێینو دابەشی بکەین بەسەر دەیان ناوچەداو هەریەکێکیش لەم ناوچا نە بکەینە چەند کەرتێك کە هەر کەرتێك لەم کەرتانە لە کەرتە کانی تر جیاێ . هەروەها کەژی باکور لەگەڵ باشورو ناوەراستو رۆژ هەڵاتو رۆژئاوای‌دا گەلێك لە یەکتر جیان ، دیسانەوە دانیشتوانی ئەم ناوچانە هەر ناوچەیەی لەگەڵ ئەوی تریان لە لەشو رەوشتو کردەوەو نەریتو چونیەتیو تەنانەت لە خواردنو خواردنەوەو کەلوپەلی ناوماڵو بەرگ‌دا نەك هەر لەو جیاوازیانەی لێیان دواین کەمتر نین بگرە زۆریش زیاترە لەو جیاوازیانەی لە کەژو دانیشتوانی لەنێوان گەلو وڵاتی فینلەندە داو سویدی‌یەکانی سەروی ئەوروپادا هەن . . ئەمە لە لایەکەوە لە لایەکی ترەوە لە نێوان کەژو گەلو وڵاتی ئەسپانیاو (تلیان) دا هەن کە کەوتوونەتە خواروی ئەوروپاوە .

خۆ ئەگەر بەراوردێکی نێوان سەر سنووری سەروی هندستانو پاکستانیەکێکی (مەدراس) ی یاخود (کەلکەتا) ي بکەین تەماشائەکەین دانیشتووی سەر سنووری هندستانو پاکستان زەلامێکی کەتەیەو ناوشانێکی پانو بازۆڵەیەکی ئەستورو ریشێکی پڕی هەیەو رەنگیشی لەنێوان رەشتاڵەيو سپی‌دایەو سروشتیشی وشکەو تورەیەو زوو هەڵدەچێ ، کەچی (مەدراس) یەکە یان (کەلکەتا) یی‌یەکە لاوازو باریكو کورتە باڵایەو ریشی تەنكو شانوو باهویەکی تەسکی هەیەو لەگەڵ رەوشتێکی ساکارو گەلێ شتی تر . . . خۆ ئەگەر (سند) -ی‌یەك یاخود (بلوش) ی‌یەك بگرین کەوا دراوسێی یەکترن جیاوازی لەنێوانیاندا زۆر گەورە ئەبینین ، لە پاکستان تیرە هەن کە پێستیان سپی‌یەو قژیان زەردەو یا لە ئەڵمانی یاخود لە دانیشتوانی رۆژهەڵات ئەچن بە دوورو نزیکەوە .

شتێکی ئاشکرا شە کە ئەم جیاوازی‌یە هەروەك جیاوازی شێوەو کەژو هەڵسو کەوتو نەریت ئارەزو هەر ماوە .

دوورگەی هندستان و پاکستان کە کۆن هەر یەك ناو بووە لە راستی‌دا ئەم دورگەیە وڵاتێکی زۆر گەورەیەو لە روی کەرتو دانیشتوانو بیروباوەڕو بیرکردنەوەو زمان و شێوە

(که له پێنج سەد شێوه زمان زیاتره) بێجگه لەو ده
ی که پێیان ئەنوسرێ وئەخوینرینەو خاوەنی وێژەی بەرزن)
نه یەك جیانو وشەی هندستانیش بەسەر ئەم کیشوه
زانانه نراوه (ئەمیش بەگوێرەی ئاین که خەڵکی چۆنی بۆ
هەروەك چۆن عەرەبەکان نەزانانه ناوی ئاینەکانی هندستان
(ابراهیمی) دەبەن .

جونکه برهمەنی خۆی لقێکی ئاینەکانی هندستانه . . واته
یکه لەو ئاینانەی که له هندستان‌دا هەن و ئەمەش له دوای‌دا
نەکەینەوەو ئەبێ راستی ئەم ئاینه هەروا جێنەهێڵین و هەروا
زانی بمێنێتەوه .

ئەم کیشوەرەی کەوا دەربارەی ئەدوێین ئەبێت ئەوه بزانین
ڕۆژێك له ڕۆژان یەك ولات نەبووه که رژێمێکی مەرکەزی
سەرپەرشتی هەمووی بکات . . لەبەر ئەوه بووه به چەند
ولاتێکه هەر یەك لەم ولاتانه – واته میرنشینانه میرێك بەرێوەی
دووەو ئەم میرنشینانەش تەنیا له سەردەمەکانی ئیمپراتۆریەتی
ئیسلامو مەغولیەکانو ئیمپراتۆریەتی ئینگلیزدا نەبێ هەرگیز
ژێر ئالایەکدا کۆنەبوونەتەوه .

لەگەڵ ئەمەش‌دا له هەردوو سەردەمەکەدا سەردەمی پێش
دەست بەسەرا گرتنی ئەم ئیمپراتۆریاتانه بەسەر خاکی
هندستانو سەردەمی ئەم ئیمپراتۆریاتانه میرنشینەکان سەربەخۆ
بوونو چوونه پاڵ رژێمی مەرکەزیشیان واته تەسك‌بوونەوەو
فراوان بوونی دەسەلاتی مەرکەزی پێوەندی به تەقەللاو
خواستو هەڵکەوتنو رابوردووی رامیاریو دوورو نزیکی ئەو
میره بووه له رژێمی مەرکەزی .

له هندستانو پاکستان‌دا له سەر دەمی دەسەلاتی
ئیمپریالیزمی ئینگلیزی‌دا پێنج سەد میرنشینی گەورەو بچووك
زیاتر هەبوون که گەورەترینی ئەم میرنشینانه میرنشینی (حەیدەر
ئاباد) – دکن – بوو که ئەگەر بهاتایه میرنشینێ بچوکی لەگەڵ
بوایه ئەوا بۆ خۆی نیمچه ئیمپراتۆریەتێك ئەبوو . . بەلام کاتێ
که بریاری ئەوه درا که سەربەخۆیی ئەم نیمچه دورگەیه –
هندستان – بدرێو بکرێ به دوو بەشەوه :– هندستانو
پاکستان داوا له میرنشینەکان کرا که بچنه پاڵ ئەم دوو بەشەوه
واته ئەو میرنشینانەی له هندستان‌دا هەن بچنه پاڵ هندستانو
یەوانەی له پاکستان‌دان بچنه پال پاکستان . . میرنشینی
حەیدەر ئاباد لەبەر رابوردوویو مەزنی وەك میرنشینەکانی تر
نەبوو . . بۆی هەبوو سەربەخۆ لەنێوان ئەم دوو ولاتەدا
بمێنێتەوەو ئەشتوانی بچێته پاڵ یەکێکیان . . هەروەها ئەو
میرنشینانەی کەوتبوونه سەر سنووری ئەم دوو ولاتە بۆیان هەبوو
که بچنه پاڵ یەکێ لەم رێیانەو خۆ ئەگەر میرنشینێ هەریەکێکیان
زۆری دانیشتوانی هندۆك بوایه ئەوه ئەچووه پاڵ هندستانو
ئەوانەشی کەوا بەشی زۆری دانیشتوانیان موسلمان ئەچووه
پاکستان . . بەلام رژێمی هندستان که بەوپەری قایل‌بوو نەوه
ئەم رێکەوتنەی مۆرکردبوو رێکەوتنەکەی پێ شێل کردوو به
زەبری چەكو خوێن رشتن (حەیدەر ئاباد) ی داگیرکردوو میره
موسلمانەکەی دەرکردوو زەوی‌یەکەی خسته سەر زەوی
هندستان . . هندستان بەمه شەوه نەوەستا دەستی بۆ دوو
میرنشینی سەر سنوور (جونکره ، کشمیر) درێژکرد به زەبری
چەك یەکەمیان واته (جوناکری) ی داگیرکرد بەلام نەیتوانی
هەموو کشمیر بگرێت جونکه موسولمانەکان دژی وەستان لەبەر
ئەوه له چوار بەش توانی هەر سێ بەشی بگرێت . . بەشه داگیر
نەکراوەکه بەناوی (کشمیری سەربەستەوه) سەربەخۆیی بۆ
خۆی سەندو دانیشتووەکانیشی پاڵ دا به پاکستانەوه . .
پاکستانیش وەنەبێ لەم کاره بێدەنگ بووبێ هەر لەو
سەردەمەدا که ئەم مەسەلەیه روی دا گازندەیەکی(شکات) بۆ
ئەنجوومەنی ئاسایش دەربارەی دانیشتووه موسولمانەکانی کشمیر
ناردو ئەنجام بریاری ئەوه درا که هەڵبژاردنێك لەناو دانیشتوانی
ولاتەکەدا سەبارەت به ئارەزوو خواستی کشمیری‌یەکان
بکرێت . . پاکستان بەم بریاره قایل بوو کەچی هندستان ئەم
بریارەی خسته پشت گوێو دانیشتوانیش هەروا بێ چاره
مانەوه .

گەنجینه مێژوویی‌یەکان

تا ساڵی ۱۹۲۲ خەڵکی وایان ئەزانی که (دراوری یەکان
هندستانی رەسەننو نەتەوەیەکن هێشتا له ژیانی سەرەتایی‌دانو
له دارستانەکان‌دا دەژین . . لەبەر ئەوه زاناکان هیچ بایەخیان
پێ نەداونو دەربارەی مێژوویان هیچ لێکۆڵینەوەیەکیان
نەبووه . . خۆ ئەگەر ئەم لێکۆڵینەوەیەشیان بکردایه وەسیقه
یەکی ئەوتۆیان دەست نەئەکەوت بۆ پشت‌پێبەستن . لەبەر ئەمه
هاتوونه سەر ئەو باوەرەی (هندۆك) ە ئاری‌یەکان که دەستیان
بەسەر هندستان‌دا گرتووه لەو رۆژەوه مێژووی ئەم ولاته دەست
– پێئەکاتو هیندۆکانیش ئەم رایه چەوته بلاوئەکەنەوه گەرچی
ئەشزانن درۆیه بەلام بۆئەوەی ولاتەکەیان وا ناو ببرێ . . ئەم
کاره تا ساڵی ۱۹۲۲ وا مایەوه تاکو ئەو رۆژەی که له دۆڵەکانی
(سەند) دا شوێنەواری دوو شاری گەوره دۆزرانەوه که : (
مەهەنجودارو) و (هربا) بوون . . لەگەڵ ئەم دوو شارەدا

گەنجینەیەکی مێژووي دەرکەوت کە لەوە پێش نەزانراوە .

لەم دەرکەوتنانەدا بۆمان دەرکەوت کە (دراوری) یەکان خۆیان دانیشتووی رەسەنی هندستان نین‌و هەروەك ئاری‌یەکان ئەوانیش لە بەشی سەرووەوە هاتوون‌و داگیریان کردووەو ئینجا بە زەوی‌یەکەیدا بڵاوبوونەتەوە . . هەرچەند وڵاتیان ئاوەدان کردبێتەوە بە هاتنی ئاری‌یەکان ویران‌کراوە .

هەروەها زانیمان کە (دراوری) یەکان نەتەوەیەك نەبوون کە لە ژیانێکی سەرەتاي‌دا ژیابن بگرە شارستانیەت‌و پێشکەوتنێکی مەزنیان هەبووە کە ئەگەڕێنەوە بۆ سەردەمی شارستانیەتی عیراق‌و میسر . .ئەم شارستانیەتەشیان بووە کە چاوی ئەو ئاریانەی کردەوە کە لەدوای(دراوری) یەکان هاتوون . . لەگەڵ ئەمەشدا بۆمان روون‌بووەوە هەر وەك چۆن دانیشتوانی رەسەنی هندستان لە بەردەم هێرشی (دراوری) یەکان دا هەڵاتن هەرواش (دراوری) یەکان لە بەر ئاریەکاندا خۆیان پێ نەگیراوە هەڵاتوون . . ئەوەی ئەمانەش تا ئەمڕۆ لەخواروی هندستان‌دا هەن وە زاناکانیش بەزۆری بۆ ئەوە ئەچن کە دانیشتوانی رەسەنی هندستان ئەچنەوە سەر دانیشتوانی سۆمەترەو ئوستڕالیاو سەیەلان (سری‌لانکا) کە گوایە ئەمانە کورتە باڵاو لوت پان‌و پێست رەش‌ن‌و ئەوانەی ئێستاکەوا ماون هەر شێوە زمانەکانی خۆیان ماوە کە ئەم شێوە زمانانە زمانی دانیشتوانی دوورگەکانی زەریای هێمنی‌و زەریای‌هندستانە . .

ئەم دانیشتوانەش دوو هۆ لە هندستان‌دا هێشتونیەوە : یەکەم ئەم دورگانە خاکەکانیان بە دورگەی هندستانەوە بوون‌و دوای لێ بچڕاون یاخود بەهۆی پێویستی ژیانەوە بۆی هاتوون .

ئەمەو واش دەرئەکەوێ کە ژیانی دانیشتووی‌رەسەنی هندستان لە ژیانێکی سەرەتایی‌دا بوون هەروەك ئەمڕۆش تیان .

هەر کە داگیرکەرانی هندستان لە بەشی سەرووەوە ئەهاتن هەروەك چۆن دانیشتوە رەسەنەکە لە بەردەم هێرشی (دراوری) یەکان‌و (دراو ری) یەکان لە بەردەم هێرشی ئاری‌یەکان‌دا خۆی نەئەگرت‌و رویان ئەکردە بەشی خوارو دانیشتوان رویان ئەکردە بەشی لای خوارو .

وەکو دەریش ئەکەوێ راکردنی سەرنەکەوتو لە بەردەمی سەرکەوتوودا تەنیا یەك هۆ بووە کە ئەویش ئەو ئازارو ئەشکەنجەیە بووە کە سەرنەکەوتووە بە دەست سەرکەوتووەوە چەشتویەتی کە بریتی بوو لە کوێلەکردن‌و چەوساندنەوەیە . . من لەم هۆیەش زیاتر هۆیەکی تر بۆ هەڵاتنی سەرنەکەوتو نابینم چونکە مرۆڤی سەردەمی کۆن ئەو رۆژانەی کە نیشتمان‌پەروەری‌و نەتەوەگەری لەم چوارچێوە تەسکەی ئەمڕۆدا نەبوو .

نەریت‌و ئامانج‌و ئاین نەئەگۆڕران ئەگەر سەرکەوتوو سەرنەکەوتوو یەکیان نەگرتایەو لە یەکتردا نەتوابانەیەوەو سەرکەوتوو لە سەر نەکەوتوو تەنانەت ئاین‌و خواکەی سەندۆتەوە من بە پێچەوانەوە ئەڵێم !

رۆژگارێك کە بەو جۆرە بووبێ کە وەك لێی‌دواین پێویستی نەکردووە کە دانیشتووی وڵات بەهۆی نەتەوەیەکی بێگانەوە کە دەستی بەسەردا گرتبێ وڵاتەکەیان بەجێ بهێڵن چونکە لەو دەست بەسەراگرتنە زیانێکی ئەوتۆیان نەدەکرد . . راکردنی دانیشتووی رەسەن هندستان لە بەر دەمی (دراوری) یەکانداو (دراوری) یەکان لە بەر هێرشی ئاری‌یەکاندا تەنیا ئازارو چەوساندنەوەی سەرنەکەوتوو نەبێ هیچ هۆیەکی تری تێدا نەبووە .

جا ئەگەر راست‌بێ بەگوێرەی کە دانیشتوانی رەسەنی هندستان هیچ شارستانیەتێکیان نەبووبێ . . ئەم راستیە بە لایەن (دراوری) یەکانەوە پێچەوانە بە چونکە لەو چاڵانەدا دەرکەوت کە لە (سەند) هەڵیان‌کەند کە ئەو نەتەوەیە خاوەنی پایەیەکی بەرز بوون لەشارستانیەت‌و پێشکەوتندا بە گوێرەی ئەو سەردەمەی کە تێیدا ژیاون‌و تەنانەت کەل‌وپەلی چنین‌و ناوماڵو گۆزەگەرێتی‌وچەکی ئاسن‌و گەوهەرو بەردی بەنرخی چاك‌کراوو پەیکەری خەڵکی‌و ئاژەڵو گەنم و جۆ دۆزراونەتەوە . . ئەمە بێجگە لەوەی کە وەك جۆگەی ئاوی پیسیان هەڵگرتووە جۆگەی ئاوی پاکیشیان هەڵبەستووەو گەرماوی گشتی‌و بازار یشیان هەبووە . . . بەڵام ئەوەی کە لە هەموو شت بایەخدارترە ئەوەیە کە گەرماوی تایبەتیشیان هەبووە کە ئەوروپا تا سەدەی نۆزدەیەم نەگەیشتبووە ئەم پلەیەو هەروەها گەرماوی گشتیشیان نەزانیوە دوای جەنگی خاچەکان نەبێ واتە کاتێ ئەوروپاییەکان کاتێ لەم جەنگەدا لە رۆژهەلات بوون لە رۆژهەلاتەوە گەرماوی گشتیان بینی‌و کەوتنە دامەزراندنی بەڵام بەشێوەیەکی زۆر کەم .

لەم دوو شارەدا کە دۆزرانەوە لە ماڵەکانیاندا ئێسکی ئاژەڵو پوولەکەی ماسی هەمەجۆر بینراوەتەوەو ئەو پەیکەرانەش کە دۆزرانەوە کە وەك ئەو بەرگە وابوون کە ئەو نەتەوەیە پۆشیویان . . ئەو بەرگە هەر لەو بەرگە خوریە ئەچێت کە ئەمڕۆ هندستانی‌یەکان ئەیپۆشن هەروەها لوکەشیان زانیوە ژن‌و پیاویشیان هەروەك دەستوری ئەمڕۆیان بە هەموو جۆرە خشڵێك خۆیان رازاندۆتەوە .

ئەوەی شایانی باسە ئەوەیە کە دڵنیانین لەوەی کە بزانین ئایا

ـەی (دراوری) یەکان هاتوونو دەستیان بەسەر هندستاندا گرتووە بەلأم وەك بۆچونێك ئەتوانین بلێین کە لە کۆتاي حەوت هەزار ساڵی پێش زاین‌دا دەستیان بەسەر هندستاندا گرتووەو ئەمەش بەوەی کە پێش هاتنی ئاری‌یەکان بۆ هندستان کە دوو هەزار ساڵی پێش زاینە شارستانیەتیان سێ هەزار ساڵ خایندوێتی .

هندۆکەکان پێش ئەوەی ئاری‌یەکان بەسەر ولأتەکەیاندا بدەنو داگیری بکەن هەر لە هندستاندا بوون هەروەها زاناکان بۆ ئەوە ئەچن کە ئەم هاتنەی ئاری‌یەکان بۆ سەر هندستانو داگیرکردنی لە سەرەتای دوو هەزار ساڵی پێش دابووەو (دراوری) یەکان چ تالأنو برۆو زۆرداری‌یەکیان سەبارەت بە دانشتوانی رەسەنی هندستان کردووە ئاری‌یەکانیش بەرامبەر بە (دراوری) یەکان کەمتریان نەکردووەو ئەنجام ئەوەی لە ترسانا هەلأتووە رووی کردۆتە بەشی خواروو ئەوا هەلأتووە ئەویشی ماوەتەوە ئەوا لەناو ئاری‌یەکاندا تێکەڵ بووەو تواوەتەوە .

بەلأم ئاری‌یەکان ئەم هندۆکە رانەکردوانەیان وەك براو دۆست وەرنەگرتوو وەکو کۆیلە تەماشایان ئەکردنو ئەیان چەوساندنەوە بەلأم پێش دەرکەوتنی چینایەتی .

لە دەستنیشانکردنی رەسەنی ئاری‌یەکاندا زاناکان هەر وەك لە دەستنیشانکردنی ولأتە کەشیاندا کە تیایا پەیدابووبوون ناویان لێ نابوون هندۆکە جەرمەنی‌یەکان هەر یەکە بە جۆرێکی بۆ ئەچن . . . وتوویانە ئەمانە ولأتەکەیان ناوەراستی ئاسیایەو هەندێکیش ئەڵێن دانیشتووی رۆژهەلأتی ئەوروپان بەتایبەتی مەجەرستانو نەمسا . . لەبەر ژیان ولأتەکەی خۆیان جێ هێشتووەو رویان‌کردۆنە رۆژهەلأتو هەندێکیان لە ئێران ماونەتەوەو ئەوانی تر بەرەو هندستان رۆیشتوونو دەستیان بەسەر بەشی ژوورووی دا گرتووەو لەوێ ماونەتەوە .

ئێتر کاتی کە لە شێوەی نووسینی ئاینی‌دا ئاری‌یەکان بوونە نووسەرەوەی مێژووی هندستان کەوتنە ئەوەی لە تواناو دەسەلأتی (دراوری) یەکان بدەن چونکە بەجۆرێکی ئەوتۆ چارەیان نەئەویستن بە نەتەوەیەکی دواکەوتوو درندە دابوویاننە قەڵەمو بایەخیان بە هیچ رەنگێ پێ نەئەدان ، خۆ ئەگەر لە چاڵەکانی (سەندا) دا ئەو ئەلقە ونبووە .

مێژووي‌یە نەدۆزرابایەوە ئەوا خەڵکیش هەر وەك ئاری‌یەکان (دراوری) یەکانی ئەناسی . . چونکە ئاری‌یەکان هەروەك چۆن لە ئەفەریقادا لوتیان تەق بە لوتی پێست‌رەش یان رەشتاڵەکانی ئەو کیشوەردا خۆیان بە گەورە دایە قەڵەمو ئەوانیشیان ناو نا (بەربەر) ئاری‌یەکانیش لەوان خۆیان بە رەنـ زانیو ناوی خۆیان نا (ئاری) یان (هەڵبژێر) و ناوی دانیشتووی هندستانیشیان نا (ویسو) .

مانگاو . . سەرنج دەربارەی

عەرەبو رۆمانەکان بەم ناوە ناتۆرانە لەقەڵەم بدەنو بەدرێژاي رۆژگار لە چوارچێوەی مێژوويو تەنیا زماندا مابێتەوە بێ ئەوەی بگاتە وشە رەسەنەکەی خۆی . . دووبارە نەفرەت کردنی ئاری‌یەکان لە دوژمنەکانیان بەوەی کە نەفرەتیان لێکردوون و لە سنووری زمان دەرچووبێو هەروەك خۆی مابێتەوە بووبێتە تەوقێك لە ملی سەرنەکەوتووەکانداو ئەم باوەرە سیاسیو کۆمەلأیەتی‌یە بووبێتە باوەرێکی ئاینی هندۆکەکانی لەسەر بنیات‌نراوە واتە – ئاینی چینەکانو نەریت . . ئەوا دیارە کە ئەم رەفتارەیە کە زۆر جار وای لە دانیشتوانی ولأتەکە کردووە کە لە بە ردەم هێرشی داگیرکەراندا هەڵبێنو لە ترسی ئازارو کەللە رەقی ئاری‌یەکان(کە وەك کۆیلە تەماشایان ئەکردن) روو بکەنە بەشی خوارووی هندستان لەگەڵ ئەوەی کە ئاری‌یەکان هیچ پلەیەك لەوان بەرزتر نەبوون تا بۆ ئەمکارە خۆیانی پێوە هەڵکێشن . . بەلأم ئەم کردەنەوە ناپەسەندانەیان تەنیا هەر لەبەر ئەوە بووە کە سەرکەوتوو دەست – (درێژکەر بوون) واتە دەست رۆیی‌و بوون

ئاری‌یەکان وەك نەتەوەکانی تری سەرەتاي . . زەویو ئاسمانو خۆرو مانگو روباردو درەختو ئاگرو باو شتەکانی تری دەرکەوتووی سروشتیان پەرستووەو پەیکەریان بۆ ئاژەڵیش کردووەو پەرستوویانە بەتایبەتی (مانگا) و تا ئەمرۆش هەر وان . . هەروەك دکتور ئەبو ریدە ئەڵێت هیندۆکەکان ژیان ئەپەرستن زیان ناپەرستن . . بەلأم مانگایان بەلاوە پیرۆزەو ئەپیەرستن . . چونکە ئەگەر ژیانیان بەلاوە پیرۆز بوایە دەرگای پیرۆزیان بۆ ژیانی هەموو گیان لەبەرێك ئەخستە سەر پشت بەتایبەتی ژیانی مرۆڤ کە چاکترین گیان‌لەبەرە بەلأم بێجگە لە مانگا هیچ شتێکی تریان نەپەرستووەو هەموو شتێکی تریان کوشتووەو هەزاران کەسیان کوشتووە کە هندۆکی نەبوونو مانگایان خواردووەو هەروەها لە سەردەمی بەردین‌دا چۆن مانگا بەرەلأ بووە ئەمرۆ لە هندستاندا وایە لە رێو بانو بازارەکانی هندستاندا ئەوەی کە لە بەردەمتا قوت ئەبێتەوە بێجگە لە وێنەی هەژارە رووتو رەجاڵەکان – لە هەموو شارێکدا ئەو مانگا بە دەلأنەن کە سەربەست ئەسورێنەوە .

هندۆکی‌یەکان وەك رێگەیەك بۆ رزگاربوونی نەمری

باوەریان بە گوێجان(تناسخ) هەیە . . بەم گوێجایە مرۆڤ لەو پلەیەی کە هەیەتی بەرزتر ئەبێتەوە یان بەلایەکدا ئەکەوێ . . هەروەها لە چینێکی دەست نیشان کراودا لە و چینە زۆرانەدا کە هەن پەیدا ئەبێو ئەمەش ئەنجامی ئەو کردەوە کۆنانەی کە لە جیهانی لەوە وپێشیدا بوویەتی . . بە کردەوەکانی جا یاخود ئەوەندە بەرزئەبێتەوەو تێکەڵ بە خوا ئەبێت یاخود وای لێ دێ ئەبێتە ئاژەڵ یان مێروویەك یان ئەمەیێو جـا کۆتاي جیهان کە هەندێ ئاین پێ ئەڵێن رۆژی (قیامە) هەندێ جار ئەو ئاژەڵو مێروو مەیوانە تێکەڵ بە خوا ئەبن لەم رووەوە(منو سمرتی) ئەڵێ : کەی هەموو گیان لە بەرێك تێکەڵ بە گیانی گەورە بوو (کە کانگای هەموو گیان لەبەرێکە) .

ئەو کاتە گیانی هەر گەورە ئەخەوێو لە بیرکردنەوەو فرمان رزگاری ئەبێ[1] .

هندستانی یەکان خۆیان ئەبن بە چوار بەشی سەرەکی یەوە کە ئەمانەن(برهمەن ، کشتەری ، ویش ، شودەر) و ئەڵێن کە خوا (براهمە)ی لە سەری یەوە دروست کردووە و (کشتەری) یەکانیش لە کاڵەکانی یەوەو(ویش) لە رانەکانی یەوەو (شودەر) لە پێیەکانیەوە . . بەلاّم لەگەڵ ئەم چوار بەشە سەرەکیانەشدا ئەوەندە بەشی تر هەن لە ژمارە نایەن .

وتمان هندۆکی یەکان هاتنە هندستانو بینیان کە نەتەوە یەکی خاوەن شارستانیەتو پێشکەوتنی تیدایە . . لەم نەتەوەیەوە فێری شارستانیەتو پێشکەوتن بوونو بۆ خۆیان دەستیان بەسەر یاندا گرت . . بێجگە لە مانەش پێوندی بازرگانیو گەشتو گوزاری یان هەمیشە لەگەڵ رۆژهەلاّتی ناوەراستدا بووە بەتایبەتی عیراق . . دووبارە هەرچی شارستانیەتێك لە عیراقیشدا بووە وەك هونەری نووسین گواستوویانەتەوە بۆ هندستان . . لە سەرەتای کارداشتی زۆریان نووسیوە وەك شتی مێژووین کە دواي گۆریویانە بە شتی ئاینیو ئەوەشی کە یەکەم جار نووسراوە نووسراوێکە بەناوی (رکوید) وانە زانینی پیرۆزتر دوای ئەوە سێ نووسینی تریان نووسی بەناوی (وید) ەوە کە ئەمەش بریتی یە لەو نیازەی کە (وید) ی لەپێناودا نووسراوەتەوەو نووسراوەکانیش ئەمانەن (یجروید ، سامویدی ، واتهروید) دواي نووسینێکی تریان نووسی (کە نووسینی پێنجەمە) سەبارەت بە پایەی (وید) ئەمیش بەناوی (یران) دوابەدوای ئەمە نووسینی تریان زۆر نووسی وەك نووسینی (ابنشد) و شی کەرەوەی (وید) ە . ئەم نووسینانە کەوا ئاینی بوون ئەوەندە زۆر بوون تەنانەت ئەوانەی کە شارەزایشیان هەبوو وەك نەشارەزاکان نەیانتوانی شتێکی دەربارە زیادبکەن . . هەندێ زانایان لە سەدەی شەشەمی پێش زایندا هاتن نووسینێکیان نووسی و هاتن هەرچیەکیان پێویست بوو وەك کاروباری ژیانو باری یاساییان هەموویان لەم نووسینەدا کۆکردەوە کە لە هەموویان بەرزتر (منو سمرتی) یە . . واتە یاسای (منو) .

(منو) ئەتوانین پێی بڵێن خوای رۆژگار . . . چونکە هندۆکەکان بەلایانەوە وایە کە دوای هاتنی چواردە (منو) کۆتاي خولی جیهان دێتو هەر یەکێکیش لەم منۆیانە رۆژگارێکی تەرخان کراوی خۆیان هەیە خوا لەم رۆژگارەدا تەنیا کەسێکە کە دەسەلاّتی بەسەر ئەم گەردوونەدا هەبێتو بەشی هەر یەکێکیش لەم (منو) یانە حەفتا خولەو هیندوکەکان ئێستا ئەڵێن گوایە ئەم رۆژگارەی کە ئەمرۆ ئێمەی تێداین خولی بیستو حەوتە مینە . . واتە لە سەردەمی (منو) ی حەوتەمداین . . گوایە ئێستا جیهان لە نیوەی رێگای بوونو نەماندایەو ئەشڵێن رۆژگاری هەر (منو) یەك (٨٥٢) هەزار ساڵی پیرۆزی خوايیە . . واتە (٣٠٦/٧٢٠/٠٠٠) ساڵی خۆری (شمسی ئەم سەدەیەیان . .) ئەمەش وا دانراوە کە هەر ساڵێکی پیرۆزی (٣٦٠) ساڵی خۆری یەو رۆژگاری چواردە (منو) کە بریتیە لە رۆژێك لە رۆژەکانی(برهما) .

سێ خوا نەك یەکێ : هیندۆکەکان هەروەك دکتور ئەبو ریدە دەڵێ یەکن یەك نین بەڵکو ئیمانیشیان بە سێ خوای سەرەکی هەیە کە ئەمانەن (برهما ، شنو ، مهیش) و ئەڵێن یەکەمیان هەموو گەردوون دروست ئەکاتو دووەمیان پەروەردەی ئەکاتو پێتەگەیەنێو سێیەم ماندوی ئەکاتو لەناوی ئەبات . دیسانەوە لە سەر و ئەم خوایانەشەوە باوەریان بە خوای هەرەگەورە هەیە کە پێ ئەڵێن(برماتما) یاخود گیانی هەرەگەورە .

هیندۆکەکان لەم باوەرەوە خوایەکیان لە (ثالوث) ی گاورەکانو هەردوو خوای مەجوسی یەکان زیادکرد کە باوەریان بە دوو خوا هەبوو یەکێکیان کە خوای فەرەو ئەوی تریشیان خوای خراپەیە . . خوای سێ یەم پەیمان ئەبەستێو گیان لەبەر پەروەردەئەکاتو ئەمەش هەموو ئەو خوایانە نین کە لای هیندۆکەکان هەن چونکە ئەوەندە خوایان هەیە سەرژمێر ناکرێن .

لەو باوەرەشدا نین کە (وید) و ەحییە لە خواوە هەروەك دکتور ئەبو ریدە والێی دواوەو سەرچاوەکەشی لە

جۆنی) یەوە وەرگرتووە . بگرە باوەڕیان بە (وحی) هەر نیەو خۆیش کە (بیرونی) وتوویەتی بەراوردێکە لەگەڵ ئاینی ئیسلامدا کردوویەتی . . هندۆکی یەکان باوەڕیان بە (وحی) نیە چونکە باوەریان بە پێغەمبەرێتی نیەو لایان وایە کە مرۆڤ هەر مرۆڤ ئەبێت لە کاتێکدا کە ئەشبێتە خوا ، لەبەر ئەوە ئێمە ئەبینین لە لایان خوا زۆرەو کەچی ناوی پێغەمبەریکیان نیەو ئەگەش بۆ (منوسمرتی) یە کەوا (منو) بەهەموو دڵنیایی یەکەوە نووسیبوو . گەورەی هەموو کاهنەکان هاتو بەرێزەوەسڵاویان لێ کردوو لێیان پرسی واتە لە (منو) : ئەی گەورەی هەرە پیرۆز خوێستی یەکانی دەستەکانی دوورەگرو فەرو چاکەو شتە دروست نەبووەکانمان پێ بڵێ چونکە هەر تۆی بەتەنیا ئەی مەزن کە کاروباری یاسای (شرعی) و زانینی گیانیو ئەحکامەکانی خوا ئەزانین ، کە پێویستی بە بوونەو نەبیزاوێکەو هەست ناکات ، کاتێ گەورەی کەهنوتەکان لەم کەسە پەسەندکراووی کە دەسەلاتێکی بێ پایانی هەیە پرسی کە چییان لێ پرسیوە(منۆ) سلاوی سەندنەوەو وتی گوێ بگرن[٣] :

هات کەوتە روونکردنەوەی ئەوەی کە چۆن(برماتما) براهمای درووست کردو دوای (براهما) ش خوای فرمانکەرو (منو) ی دروست کردوو(منو) ش جیهانو دە خواو خەڵکێکی زۆری درووستکرد .

ئەمە چاو پیاخشانێکە سەبارەت بە هندۆکەکان کە لە بەندو یاسا تایبەتیو گشتی یەکانیدا بەتەواوی لە ئاینی جولەکە ئەچێتو ئەوەشی کە (منو سمرتی) و تەورات بخوێنێتەوە گومانی نیە لە وەی کە سەرچاووی ئەم دوانە یەکێ نەبن . خۆ ئەگەر بشگەرێینەوە سەر مێژووی جوولەکەو هندۆك ئەبینین کە زۆر لە یەك نزیکنو وامان لێ ئەکان کە بلێین هەردووکیان یەك سەرچاوەن ، بەلام ئەو ئاینانەی کە لە ئاینی هندۆکی یەکانەوە هەڵقولاوە ئەمانەن(ببوذی ، جینی ، سیك) .

ئاینی (جینیو بووذی) نزیکی سەدەی پێنجەمی پێش زاین پەیدابوونو جینی یەکان وەك هندوکی یەکان نەبوونو باوەریان وابوو کە هەموو گیان لە بەرێکی ژیان تەنانەت مەیویش گیانێکی هەیە . . لەبەر ئەوە کوشتنی گیانێك جا هەر کەسێك خاوەنەکەی بێت بەلایانەوە قەدەغە بوو . . ئەمانەش لە هندستاندا چەند ملێنیکنو مێشوو لەیەك ناکوژن . . خۆ ئەگەر بەشوێنێکدا برۆن دەمو لوتی خۆیان هەڵئەبەستن نەك مێشولەیەك یشێك بچێتە دەمو لوتیانەوەو بمرێ .

بەلام بووذی یەکان پێچەوانەی هندۆکی یەکان بوون و خاوەنی ئەم ئاینەش (کوتاما) هندۆکی بوو کە باوەڕی بەو هەموو خوایانە نەبوو کە هندۆکی یەکان هەیانبوو لەبەر ئەوە لێیان دوورکەوتەوەو دەستی کرد بە بیرکردنەوە لە ژیان . . ئەم بیرکردنەوە هێنایە سەر ئەوەی کە بروا پەیدا کات بەوە کە (ژیان) خۆی ئازارەو ئەم ئازارەش لە سووربوونی مرۆڤەوەیە ئازادبوونی مرۆڤیش لەم سووربوونە بەختیاری نەمری دەستئەکەوێو دووبارە باوەڕیشی بە گیان نەبووە کەلای هندۆکەکان باوەر بە گیان نەبوون بەلایانەوە باوەر بەخوا نەبوونە چونکە لایان وایە کە گیانی گیانلەبەر لە گیانی هەرەمەزنەوە وەرگیراوە .

ئاینی (کوتاما) کە نازناوی (بودها) واتە حەکیم بووە لای عەرەبەکان کە بۆتە (بوذا) بەکاروباری رەوشتی هەستاوەو بەلام ئەوانەی کە شوێنی کەوتبوون لە دوای مردنی وایان بلاوکردەوە کە باوەڕی بەخوا هەبووە .

ئەم بوذیەتە ئیتر لە هندستانەوە گەیشتە چینو ژاپۆن . . ژمارەشیان تا وکو ئەمرۆ لە شەشسەد ملیۆن کەمتر نیە .

ئاینی سێیەم کە لە هندۆکی یەکانەوە بەرپابوونی ئاینی (سیکە)ە کە عەرەبەکان بە (سیخ) ی ئەنووسن چونکە لە بێگانەوەکە SIKH واتە ئیس ئای کەی ئیچ – ئەنووسن وەریانگرتووە لەگەڵ ئەوەشدا KH کەی ئیچ یەك وشەیەو کافو ئیچەکە و بەبێ دەنگ بەکارئەهێنرێن ، خاوەنانی ئەم ئاینە لە لتو شێوەدا لەگەڵ هندۆکەکاندا جیاوازن بەلام لە پەرستنی مانگادا ئەگەنەوە یەکتریو ژمارەیان لە هندستاندا چەند ملیۆنێکەو لە گەلێ کارەوە لە هندۆکەکان جیاوازترن وەك ئەمانە لە رۆژێکەوە کە لەدایك ئەبن تا ئەو رۆژەی ئەمرن هەر موویەك لە لەشیان دەرنێ ئەیهێڵنەوەو دامەزرێنەری ئەم ئاینەش پیاوێکی (پەنجاب) ی یە کە ناوی (بابا نانك) ەو ئاینەکەی جیایە . . وتوویانە کە ئەمە موسوڵمان بووەو ویستوویەتی کە هندۆکەکان لە موسوڵمانەکان نزیك بکاتەوەو لوتی بووە بە لووتی دەستەیەکەوە کە موسوڵمانیان خۆش نەویستووە . هەشن کە ئەڵێن هندۆکەو بڕوای بە ئاینی هندۆکەکان نەبووەو ویستویەتی چاکی بکاتو ئەم ئاینەش لە سەدەی شەشەمی زانیدا پەیدابووە .

ئەمە کورتە یەکە دەربارەی هندستانو ئاینەکان چونکە ئەگەر بێت بە درێژی بنووسرێ پێویستی بە زۆر نووسین هەیە . . بەلام بەم کورتەیە کۆتایمان پێ هێنا ●

لە گۆڤاری (العربي) ژمارە ٢٦٢
سالی ٩٨٠ وەرگێردراوە